

Research Paper

Effectiveness Criteria of Laws Against Administrative Corruption From an Islamic Point of View

Seyed Abbas Taghavi¹, Ahmadreza Tavakoli^{*2}, Mehdi Jalilian³

1. PhD student, Fiqh and Fundamentals of Islamic Law Department, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran.
2. Department of Jurisprudence and Fundamentals of Islamic Law, Najafabad Branch, Islamic Azad University, Najafabad, Iran.
3. Department of Law, Najaf Abad Branch, Islamic Azad University, Najaf Abad, Iran.

ARTICLE INFO

PP: 495-512

Use your device to scan and read
the article online

Keywords: *Criminal Policy, Administrative Corruption, Forms Of Prevention, Criminal Response, Differential Proceedings And Good Governance.*

Abstract

Adopting a criminal policy in confronting the phenomenon of administrative corruption in the administrative legal system and Islamic jurisprudence from four legislative-participatory-executive and judicial perspectives is certain and undeniable. Administrative corruption, the main foundation of governments, systems and legal schools of nations in different ages has targeted these assumptions and proves this issue. The author tries to examine the theoretical framework, formal and substantive dimensions, the criteria of supervision and efficiency of laws and their effectiveness, adopting participatory policies and guaranteeing judicial execution in two dimensions of investigating administrative corruption, regarding agents and corruption. caused by government employees and damages to the Treasury, emphasizing the necessity of doing this thesis and finding answers to the questions raised and investigating the hypotheses. Effective components, criteria and indicators in line with the importance of criminal laws in their direct relationship with the rights of the nation, on the one hand, the need to adapt the current laws, especially in the case of crimes whose punishment is determined by the Shariah, with Sharia standards on the other hand, and the necessity of meritocracy. Simplicity of life, equal rights of all, justice, trust, transparency, efficiency and public supervision and the effects of proceedings are prominent features in this regard. By examining the legislative criminal policy of the administrative law system, it was determined that, despite the approval of laws and attention to the need for notification, Iran's administrative law system lacks a differential criminal response to the wealth of public agents, guarantees of executions.

Citation: Taghavi, S. A., Tavakoli, A., & Jalilian, M. (2024). **Effectiveness Criteria of Laws Against Administrative Corruption From an Islamic Point of View**, *Geography(Regional Planning)*, 14(54), 495-512.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.80803.1015

DOR:

* **Corresponding author:** Ahmadreza Tavakoli, **Email:** a_tavakoli@phu.iaun.ac.ir

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

The experiences gained from various countries indicate that corruption is a complex, concealed, and multifaceted issue, and combating it necessitates meticulous and comprehensive planning (Del Pasand et al., 2019: 35). Given the concept of corruption, the gravity of corrupt acts, their inherent nature, and the characteristics of those involved, there is a crucial need for sophisticated and expert legislation capable of closing avenues for corruption through criminal statutes. Transparency, information dissemination, publication of reports, and monitoring private companies' adherence to laws and ethical standards can foster trust-building, facilitate learning opportunities, and ultimately enhance decision-making accuracy. This study aims to explore the geopolitical rationale behind the effectiveness criteria of anti-corruption laws from an Islamic perspective. Through an examination of Iran's legal framework concerning administrative corruption and a comparative analysis with Islamic principles and teachings, we endeavor to propose enhancements for these laws to enhance their efficacy. This research can contribute to fortifying the legal framework and improving the prevention of corruption.

Methodology

First, using the method of content analysis, the laws related to administrative corruption in Iran's legal system are examined and evaluated. Subsequently, through a comparative analysis of these laws with Islamic principles and teachings, their strengths and weaknesses are identified, and necessary improvements are suggested.

Results and Discussion

Governments that interfere with the free market foster corruption. Less competitive markets tend to see increased corruption through bribery for monopolistic gains. Poverty in societies correlates directly with such economic interventions. Restricting governmental economic activities and promoting private sector involvement via economic liberalization form the fundamental

strategy against corruption. This liberalization necessitates structural reforms including reforms, privatization, competition, market-driven pricing, decentralization, and effective governance to enhance economic capabilities and boost production. Corruption acts like a cancerous tumor inflicting severe damage on society and the nation. These damages include eroding public trust in government, destabilizing political and economic foundations, social discord, and impeding national economic progress. Other societal impacts of administrative corruption encompass depleting national assets and democratic principles, undermining government legitimacy and legal adherence, diminishing transparency and opportunities for sustainable development for individuals and organizations, escalating living expenses, and reducing overall productivity.

Conclusion

The research examines the pervasive expansion of administrative corruption as a major impediment to global progress today. Despite various efforts by governments, experts, international organizations, and local institutions, effective strategies have been elusive. The study highlights the influence of Islamic law and the Alavi movement, emphasizing their historical commitment to combating administrative corruption through scriptures, traditions, and the lives of the Imams. In the context of social transformations and communication advancements, administrative corruption has led to legislative hastiness, legal ambiguities, prolonged judicial processes, and structural deficiencies. Effective responses involve reducing bureaucracy, enhancing organizational culture, implementing rigorous oversight, reforming structures, and supporting corruption whistleblowers and transparency. Strategic measures include preventive actions, precise law enforcement, specialized training, and public support. The study advocates for robust policies, including updated laws with zero tolerance, enhanced transparency, and effective governance to mitigate corruption's societal and economic impacts, aligning with principles of ethical governance and administrative reform.

References

1. Afzali, A. (2011). Administrative corruption and its impact on development: Causes, consequences, and ways out. *International Legal Journal, Presidency International Affairs Quarterly*, 28(45). [In Persian]
2. Arayi, V., Qasemi, A., & Moayyeni Far, Y. (2017). Policy recommendations for overcoming barriers to good governance in public administration (Case Study: Minoodasht County Governorate and Municipality). *Quarterly Journal of Strategic Studies in Public Policy*, 7(25). [In Persian]
3. Ardabili, M. A., Mahdavi Sabet, M. A., & Najjarzadeh Ahari, H. (2022). Criminal policy regarding unjustified wealth of public agents in Iranian law. *Judicial Law Journal*, 86(181). [In Persian]
4. Asadi Nezhad Jamali, M., & Zarei, M. H. (2022). The role of structural components in economic corruption. *Legal Research Journal*, 25(97). [In Persian]
5. Ashouri, D. (1995). *Encyclopedia of humanities*. Tehran: Markaz. [In Persian]
6. Azarnoosh, A. (2011). *Contemporary Arabic-Persian dictionary* (13th ed.). Tehran: Ney. [In Persian]
7. Azemi, M. (2011). Conceptualization of economic crime or economic corruption. *Detective Quarterly*, 2(4), 16. [In Persian]
8. Azghandi, A. (1997). *History of political and social developments in Iran* (Vol. 1). Tehran: Samt. [In Persian]
9. Azkia, M., & Ghaffari, Gh. (2005). *Sociology of development*. Tehran: Kayhan. [In Persian]
10. Babakhani, E., & Rostami, H. (2022). Comparative study of economic crimes in Iranian and French law. *Comparative Research on Islamic and Western Laws*, 9(1), 31. [In Persian]
11. Baqerzadeh, A. (2014). *Economic crimes and money laundering in the draft United Nations Convention against Financial Corruption and other international documents* (1st ed.). Tehran: Moj. [In Persian]
12. Bashiri, H. (2003). *History of political ideas in the twentieth century* (Vol. 2, 4th ed.). Tehran: Ney. [In Persian]
13. Benson, M. L., & Simpson, S. S. (2012). *White-collar crimes: An opportunity-based approach*. Tehran: Mizan. [In Persian]
14. Diamond, J. (2020). *Guns, germs, and steel: The fate of human societies* (2nd ed., Translated by Mortezaei, H.). Tehran: Baztab Negar. [In Persian]
15. Ebrahimi, S. (2015). Legislative approach to crime prevention in the Law on the Promotion of Administrative Health and Anti-Corruption. *Criminal Law Research Journal*, (12). [In Persian]
16. Haddad Adel, Gh. (2014). *Approved vocabulary of the Academy* (Word Selection Group), Vol. 11. Tehran: Academy of Persian Language and Literature. [In Persian]
17. Khajavi, M. (2016). Strategies to combat administrative corruption in Iranian law: Third seminar on the foundations of financial and administrative corruption in the Iranian legal system with a focus on reform and development of the legal system. [In Persian]
18. Khedmati, A., Agha Peyrooz, A., & Shafiei, A. (2003). *Alavi management*. Qom: Office of Collaboration between Seminary and University. [In Persian]
19. Pakniat, M. (2017). *Differentiation of criminal procedure*. Tehran: Mizan. [In Persian]
20. Rabiee, A. (2004). *Long live the sociology of political corruption in Third World governments*. Tehran: Ministry of Culture and Islamic Guidance, Printing and Publishing Organization. [In Persian]
21. Rafieepour, F. (2009). *Social cancer of corruption* (2nd ed.). Tehran: Joint Stock Publishing. [In Persian]
22. Rahbar, F., et al. (2002). *Recognizing the phenomenon of financial corruption*. Faculty of Economics, University of Tehran: University Jihad. [In Persian]
23. Resford Foster, M. (2016). *Gods of political thought* (J. Sheikh Al-Islami, Trans.) (8th ed.). Tehran: Scientific and Cultural Publications Company. [In Persian]
24. Salarzai, A. H. (2010). *Collection of articles: Islamic Ummah; from religious diversity to sectarianism, another look at some theoretical and verification bases of dynamic Ijtihad* (1st ed.). Tehran: World Assembly of Islamic Thought and Civilization. [In Persian]

25. Salehi, J. (2016). Delinquency of children and adolescents. Tehran: Gothenburg. [In Persian]
26. Sardari, A. (2001). Approach to administrative structures in developing countries, Proceedings of the Second Scientific and Research Conference on Supervision and Inspection in the Country. Tehran: Tehran University School of Management. [In Persian]
27. Sheikh Al-Islami, S. H. (2004). The sayings of Imam Ali (Vol. 2). Qom: Ansarian Publishers. [In Persian]
28. Tabatabaei Motameni, M. (2021). Administrative law (11th ed.). Tehran: SAMT. [In Persian]
29. Torki, Gh. A. (2021). Exploring financial corruption in Iran (2nd ed.). Tehran: Mizan. [In Persian]
30. Transparency International. (2007). Corruption report from 2007 onwards.

انجمن ژئوپلیتیک ایران

فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)

دوره ۱۴، شماره ۵۴، بهار ۱۴۰۳

شاپا چاپی: ۶۴۶۲-۲۲۲۸ شاپا الکترونیکی: ۲۱۱۲-۲۷۸۳

Journal Homepage: <https://www.jgeoqeshm.ir/>

مقاله پژوهشی

تبیین ژئوپلیتیک معیارهای کارآمدی قوانین مقابله با فساد اداری از دیدگاه اسلامی

سید عباس تقوی: دانشجوی دکتری، گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

احمد رضا توکلی: گروه فقه و مبانی حقوق اسلامی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

مهدی جلیلیان: گروه حقوق، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران.

چکیده	اطلاعات مقاله
اتخاذ سیاست جنایی در رویارویی با پدیده فساد اداری، در نظام حقوقی اداری و فقه اسلامی از چهار منظر تقنینی- مشارکتی- اجرایی و قضایی امری مسلم و انکارناپذیر است. فساد اداری، بنیان سترگ دولت‌ها، نظام‌ها و مکاتب حقوقی ملل در اعصار مختلف این فرضیات را مورد هدف قرار داده و این موضوع را اثبات می‌نماید. نگارنده، تلاش می‌گردد ضمن بررسی چهارچوب نظری، ابعاد شکلی و ماهوی، معیارهای نظارت و کارآمدی قوانین و اثربخشی آن، اتخاذ سیاست‌های مشارکتی و ضمانت‌اجرای قضایی در دو بعد بررسی فساد اداری، در خصوص کارگزاران و فساد ناشی از مستخدمین دولتی و اضرار به بیت المال با تاکید بر ضرورت انجام این رساله و یافتن پاسخ پرسش‌های مطرح و بررسی فرضیه‌های آمده بررسی نماید. مولفه‌ها، معیارها و شاخص‌های کارآمد همگام با اهمیت قوانین کیفری در ارتباط مستقیم آنها با حقوق ملت از سوی، لزوم انطباق قوانین جاری به خصوص در مورد جرایمی که مجازات آن توسط شارع تعیین گردیده با موازین شرعی از سوی دیگر و ضرورت شایسته سالاری، ساده زیستی، تساوی حقوق همگانی، عدالت، اعتماد، شفافیت، کارآمدی و نظارت عمومی و جلوه‌های-دادرسی از ویژگی‌های بارز در این خصوص بشمار می‌روند. با بررسی سیاست جنایی تقنینی نظام حقوق اداری مشخص گردید، نظام حقوق اداری ایران علیرغم تصویب قوانین و توجه به لزوم اعلام داری و ..، فاقد واکنش کیفری افتراقی نسبت به ثروت‌های فاقد توجیه کارگزاران- عمومی، ضمانت‌اجراهای سرکوبگرانه قانونی است و عملاً کارگزاران مشمول ماده (۳) قانون رسیدگی به دارایی مقامات مسئولان و کارگزاران مصوب ۱۳۹۴ به رئیس قوه قضائیه مطابق ماده (۵) گزارش محرمانه می‌گردند	شماره صفحات: ۴۹۵-۵۱۲ از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید واژه‌های کلیدی: سیاست جنایی، فساد اداری، اشکال پیشگیری، پاسخ دهی جنایی، دادرسی افتراقی، حکمرانی مطلوب.

۱ ستاد: تقوی، سید عباس، توکلی، احمد رضا، و جلیلیان، مهدی. (۱۴۰۳). تبیین ژئوپلیتیک معیارهای کارآمدی قوانین مقابله با فساد اداری از

دیدگاه اسلامی، فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، ۱۴ (۵۴)، صص ۴۹۵-۵۱۲.

DOI: 10.22034/JGEOQ.2024.80803.1015

DOR:

مقدمه

فساد اداری یکی از چالش‌های اساسی است که جوامع مختلف در طول تاریخ با آن مواجه بوده‌اند. هیچ فردی با جرم و تخلف به دنیا نمی‌آید، بلکه شرایط نابرابر اجتماعی، اقتصادی، و سیاسی موجب ایجاد فساد می‌شود. این پدیده به‌ویژه پس از ظهور دین اسلام و تشکیل حکومت‌های اسلامی، ذهن‌ها را به خود مشغول کرده است (ربیعی، ۱۳۸۳: ۲۹). در دوران معاصر، فساد اداری به معضلی جهانی تبدیل شده که دولت‌ها، ملت‌ها و سازمان‌ها را درگیر کرده و یکی از اصلی‌ترین مشکلات جوامع از جمله جامعه ما محسوب می‌شود. فساد اداری به‌عنوان یک مسئله اقتصادی و سیاسی، به دلیل وابستگی‌های متعدد به حوزه‌های مختلف علوم انسانی، از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است. این امر از یک سو، امکان بررسی جامع‌تر مسئله فساد را فراهم می‌کند و از سوی دیگر، به پیچیدگی‌های این مسئله می‌افزاید. فساد اداری یکی از مظاهر رفتار ضد اجتماعی است که مزایایی را خارج از قاعده و برخلاف هنجارهای اخلاقی و قانونی به مرتکبین خود می‌دهد و قدرت بهبود شرایط زندگی سایرین را تضعیف می‌کند. این پدیده شوم و مخرب، منابع را تلف می‌کند، بهره‌وری را کاهش می‌دهد و موجب کندی روند توسعه کشورها می‌شود (افضلی، ۱۳۹۰: ۲۳۶-۲۳۵).

قوانین و مقررات مربوط به فساد اداری در نظام حقوقی ایران و فقه اسلامی به دو مرحله اصلی تقسیم می‌شوند: مرحله قبل از وقوع فساد که شامل تدابیر پیشگیرانه و نظارت جامع قانونی است، و مرحله بعد از وقوع فساد که شامل برخورد قضایی و تعقیب کیفری است (ترکی هرچنگانی، ۱۳۹۸: ۹۶). فساد اداری معمولاً در اشکال رشوه، خویشتندگماری، پارتی‌بازی و تعارض منافع روی می‌دهد. در دهه‌های اخیر، بسیاری از کشورها سیاست‌ها و روش‌های مؤثری برای مبارزه با فساد اداری بر اساس تجارب دیگر کشورها و امکان‌سنجی‌های کیفری اتخاذ کرده‌اند. با توجه به اینکه نظام حقوقی و قانونی جمهوری اسلامی ایران برگرفته از آموزه‌های دینی و اسلامی است، قوانین مبارزه با فساد اداری نیز منبعث از همین آموزه‌هاست. دین مبین اسلام به‌عنوان جامع‌ترین و کامل‌ترین دین الهی، ذاتاً با هر گونه انحراف و فساد مخالف است و بر پاکی و درستکاری تأکید دارد. این تأکید به دلیل ارتباط آن با حقوق عمومی افراد و ضرورت رعایت حدود الهی و حق الناس است. یکی از مهم‌ترین رسالت‌های دین اسلام مقابله با فساد و تباهی است، و مبارزه با علت‌ها و زمینه‌های بروز فساد در اولویت این اقدامات قرار دارد.

تجربه‌های بدست آمده از کشورهای مختلف نشان می‌دهد که فساد امری پیچیده، پنهان و متنوع است و مبارزه با آن نیازمند برنامه‌ریزی دقیق و همه‌جانبه است (دل پسند و همکاران، ۱۳۹۹: ۳۵). مقوله فساد با توجه به مفهوم آن و اهمیت جرایم مصداق فساد و ماهیت آنها و همچنین ویژگی‌های مرتکبین این جرایم، قانون‌گذاری جامع و کارشناسی شده را ایجاب می‌کند که بتواند روزه‌های تحقق فساد را از طریق مقررات کیفری مسدود سازد (باباخانی و همکاران، ۱۴۰۱: ۳۳-۳۵). شفافیت و اطلاع‌رسانی، انتشار گزارش‌ها و پایش انطباق شرکت‌های خصوصی با قوانین و قواعد اخلاقی، می‌تواند به ایجاد اعتماد، فرصت‌های یادگیری و در نهایت تصمیم‌گیری دقیق‌تر منجر شود.

در این تحقیق، به تبیین ژئوپلیتیک معیارهای کارآمدی قوانین مقابله با فساد اداری از دیدگاه اسلامی پرداخته خواهد شد. با بررسی قوانین و مقررات مربوط به فساد اداری در نظام حقوقی ایران و مقایسه آن با اصول و آموزه‌های اسلامی، سعی در ارائه راهکارهایی برای بهبود و کارآمدتر شدن این قوانین داریم. این تحقیق می‌تواند به تقویت نظام حقوقی و پیشگیری مؤثرتر از فساد اداری کمک کند.

پیشینه و مبانی نظری پژوهش

ماهیت فساد در نظام حقوقی اداری

فساد نابسامانی‌های بسیاری را به دنبال دارد و افرادی مثل افلاطون، ارسطو، توسیدید و ماکیاولی، مفهوم فساد را بیشتر به سلامت اخلاقی کل جامعه اطلاق می‌کردند تا اقدامات و فعالیت‌های اشخاص (اعظمی، ۱۳۹۰: ۵۸). فساد یکی از عوامل اصلی افول تمدن هاست و همواره رابطه معکوسی بین استفاده از قدرت و گستردگی قلمرو و گسترش فساد وجود داشته است. زمانی که از قدرت به طور مطلوب استفاده می‌شده است، میزان فساد کاهش می‌یافته است (ولی رستمی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲۵). فساد می‌تواند به گونه

ای باشد که دو گروه یا دو نفر با مشارکت یکدیگر در انجام آن دخالت داشته باشند (مانند ارتشا و اخاذی) یا این که توسط یک مقام دولتی به تنهایی صورت پذیرد (مانند اختلاس). فساد در هر دو بخش دولتی و خصوصی قابل تصور است (رهبر، ۱۳۸۱: ۱۱۲). برخی مفهوم فساد را تا حدی وسیع می‌دانند که هرگونه سوءاستفاده از مقام را نیز شامل می‌شود. در نتیجه فساد، اغلب چیزی نقض می‌شود که ممکن است یک اصل، رویه یا شیوه اخلاقی، قانونی یا مقررات اداری باشد. وجه مشترک تمام تعریف‌ها این است که در محیط فاسد، حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان نادیده گرفته می‌شود یا حق مسلم فرد یا گروهی به ناحق به دیگری یا دیگران واگذار می‌شود. برخی جنبه‌های رفتاری فساد نسبی بوده و مرتبط با نظام ارزشی هر جامعه یا سازمان است (شولتز و همکاران، ۲۰۱۵، ۴۲).

موضوع فساد اداری و جرایم مالی ناشی از مستخدمین دولتی در ایران و نظام بین‌الملل دارای معانی متعددی است و در قوانین به صورت گسترده‌ای مورد توجه قرار گرفته است. در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، اصطلاح فساد به صورت محدودی به کار رفته است (مانند اصول ۴۹، ۱۴۱، ۱۴۲). واژه «فساد» سه بار در قانون اساسی به کار رفته و در مقدمه قانون اساسی آمده است که اقتصاد به عنوان وسیله‌ای نه هدف، می‌تواند به عامل تخریب و فساد بدل شود. اصل ۴۹ قانون اساسی به فساد اخلاقی و رفتاری اشاره دارد و دولت موظف است ثروت‌های ناشی از ربا، غصب، رشوه، اختلاس، و سایر جرایم مالی را بررسی و بازپس گیرد (عالی پور، ۱۳۸۷: ۱۷۹).

فساد اداری در ایران مطابق ماده ۹۱ قانون مدیریت خدمات کشوری شامل هرگونه سوءاستفاده شخصی از منافع عمومی می‌شود. اخذ رشوه و سوءاستفاده از امتیازات، تسهیلات، حق مشاوره، هدیه و موارد مشابه در مقابل انجام وظایف اداری توسط کارمندان و دستگاه‌های اجرایی تخلف محسوب می‌شود. فرهنگ وبستر فساد را پاداش نامشروعی برای تخلف کارگزار دولتی می‌داند (سرداری، ۱۳۸۰: ۱۴۳)، و در فرهنگ حقوقی Black به سوءاستفاده از مقام برای منافع شخصی تعریف شده است (گارنر، ۲۰۰۴: ۳۷۱). مؤسسه گالوپ فساد را اقداماتی غیرقانونی تعریف می‌کند که شهروندان به مقامات دولتی رشوه می‌دهند تا مجوز بگیرند یا از مجازات بگریزند (عطایی، ۱۳۸۹: ۱۸۶). بانک جهانی فساد را سوءاستفاده از اختیارات دولتی برای منافع شخصی تعریف می‌کند که در ایران به عنوان فساد اداری شناخته می‌شود (دییازا، ساموئل، ۲۰۰۸: ۹۰). علما و دانشمندان اسلامی نیز تلاش کرده‌اند فساد اداری را از دیدگاه شریعت اسلام تعریف کنند. به عنوان مثال، عدول کارمند از ارائه خدمات عامه بر اساس احکام شریعت اسلامی فساد اداری تلقی می‌شود (عطیه معابره، ۲۰۱۰: ۴). فساد اداری به معنای تلاش برای کسب ثروت و قدرت از طریق غیرقانونی، تحصیل منافع خصوصی به بهای از دست رفتن منافع عمومی است (الوانی، ۱۳۷۹: ۴۴؛ هیود، ۱۳۸۱: ۴۷۵). این تعریف شامل پارتی‌بازی، بی‌عدالتی، باج‌خواهی و استفاده نامشروع از مقام و موقعیت شغلی می‌شود. بانک جهانی نیز این تعریف را پذیرفته و تأکید دارد که فساد اداری تلاش برای کسب منافع شخصی به بهای از دست رفتن منافع عمومی است.

پیشینه فساد اداری پیش از اسلام

تاریخ دقیقی از شیوع فساد اداری و مبارزه با آن در دست نیست، اما دانشمندان معتقدند که همان گونه که پدیده فساد همزاد جوامع بشری است، فساد اداری نیز همزاد حکومت‌هاست. بررسی قوانین تمدن‌های باستانی نشان می‌دهد که رشوه در میان تمدن‌هایی مانند مسیحیت، یهودیت، چین باستان، یونان باستان، روم باستان و هند باستان گسترده بوده است (ذاکر صالحی، ۱۳۸۸: ۲۵). این اسناد باستانی نشان می‌دهند که با ظهور پدیده فساد اداری، مبارزه با آن نیز مورد توجه جدی قرار داشته است. به عنوان مثال، در کتیبه‌های سامریایی اشاراتی به جرایم فساد اداری و مجازات‌های شدید آن وجود دارد، از جمله محکومیت به اعدام در قضایای فساد اداری (عبدالفتاح مطر، ۲۰۱۱: ۴۰-۴۱). در قانون حمورابی، رشوه یک جرم شدید تلقی می‌شد و پادشاه شخصاً به محاکمه رشوه گیرندگان می‌پرداخت.

کتیبه‌های بدست آمده از دوران باستانی نشان می‌دهند که در حکومت فرعون نیز بر حاکمیت قانون و مبارزه با فساد اداری تأکید شده است (عطیه معابره، ۲۰۱۰: ۷۰). آثار باستانی از سوریه نیز نشان می‌دهند که هزاران سال قبل در تمدن آشوری قضایای فساد اداری وجود داشته است. در لوحی مربوط به تمدن هند سال ۳۰۰ قبل از میلاد نیز اشاره شده است که مواجهه با اموال بیت المال بدون چشیدن ذره‌ای از دارایی شاه، اجتناب‌ناپذیر بوده است.

در چین باستان، برای افزایش مقاومت کارمندان در برابر فساد اداری، مبلغی به عنوان "غذای ضد فساد" به آنها داده می شد (لطفیان، ۱۳۷۵: ۷). در حقوق جزای یهود، رشوه مورد توجه جدی قرار گرفته و در تورات و تلمود بارها نکوهش شده است. قرآن کریم نیز فساد در دستگاه قوم یهود را یادآور می شود و آنها را به خاطر تحریف دین خدا در مقابل پول سرزنش می کند. آیه ۴۲ سوره مائده نیز به فساد یهودیان اشاره دارد و پیام های متعددی از جمله نکوهش رشوه خواری و تأکید بر عدالت در حکم را بیان می کند (قراستی، ۱۳۸۳: ۲۹۸). در مجموع، فساد اداری به معنای سوءاستفاده از مقام و موقعیت شغلی برای منافع شخصی به بهای از دست رفتن منافع عمومی است و مبارزه با آن به قدمت خود پدیده فساد اداری بازمی گردد.

پیشینه فساد فساد اداری پس از اسلام

در تاریخ اسلام، مسئله حکومتداری خوب و عاری از فساد اداری یکی از اصول اساسی شریعت اسلام است و آیات و احادیث بسیاری بر آن تأکید دارند. در صدر اسلام، فساد اداری جز در موارد اندکی گزارش نشده است. با این حال، شارع حکیم با آگاهی از خطر وسوسه های دنیوی و شیطانی، تلاش کرده است تا دروازه این عمل خطرناک را بسته نگه دارد. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

"وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتَدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ" (بقره: ۱۸۸)

ترجمه: "و اموال یکدیگر را به ناحق نخورید و آن را به نزد قاضیان نيفکنید که پاره ای از اموال مردم را به گناه بخورید با اینکه می دانید."

در این آیه، خداوند بندگان خود را از خوردن اموال مردم از طریق فساد اداری نهی کرده است، زیرا این عمل، ظلم و گناه است و اعتماد مردم به حکومت و عدالت آن را سلب می کند. بعد از دوران خلفا، در دوره های خلافت اموی، عباسی و عثمانی، فساد اداری در ادارات حکومتی شیوع بیشتری یافت.

شیوه های کنترل و نظارت فساد کارگزاران در سیاست جنایی مبتنی بر فقه اسلامی

مفسران از کلمه "فساد" در آیات مختلف قرآن مفاهیم گوناگونی استنباط کرده اند، از جمله: ارتکاب معاصی، خرابی، فقر، کم شدن ثروت، راهزنی، جنگ با خدا و رسول، شرک، قتل، قحطی، خشکسالی و از میان رفتن برکت، و ظلم (الجرجانی، ۱۹۸۳: ۱۴۰). در فقه امامیه، بحث فساد و مبارزه جدی با آن تحت عنوان «مستقلات عقلی» آمده است و به اهدافی مانند «برقراری عدل و قسط در جامعه»، «حمایت از محرومان و مبارزه با ستمگران»، «حاکمیت قانون عدل و قانون الهی»، «ایجاد محیطی سالم و سازنده»، و «برخورد با عوامل ناامنی و فتنه و فساد» می پردازد.

در آیات ۱۱-۱۲ و ۲۰۵ سوره بقره و ۲۵ سوره حدید، به فساد و مقابله با آن تأکید شده است. خداوند در آیه ۱۱ سوره بقره می فرماید:

"وَأَذًا قِيلَ لَهُمْ لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ"

ترجمه: "و چون به آنان گفته شود که فساد در زمین نکنید، گویند: تنها ما کار به صلاح کنیم."

پیام های این آیه:

نفاق عامل فساد است. "لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ"

منافق خود را اصلاح طلب معرفی می کند. "إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ"

منافق با ستایش نابجا از خود، در صدد توجیه خلافتکاری های خود است. "إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ"

خداوند در آیه ۱۲ سوره بقره می فرماید:

"أَلَا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِنْ لَا يَشْعُرُونَ"

ترجمه: "آگاه باشید آنها خود مفسدند ولی نمی دانند."

و در آیه ۲۰۵ سوره بقره:

"وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يَجِبُ الْفُسَادَ"

ترجمه: "و چون از حضور تو دور شود، کارش فتنه و فساد در زمین است و می‌کوشد تا حاصل خلق به باد فنا دهد و نسل (بشر) را قطع کند؛ و خدا فساد را دوست ندارد."

پیام‌های این آیه:

نااهل اگر به قدرت برسد، همه چیز را به فساد می‌کشد. "إِذَا تَوَلَّى سَعَى"

بزرگ‌ترین خطر، نابودی اقتصاد و فرهنگ امت است. "يُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ"

در اسلام، عدل به عنوان اصلی‌ترین مبنای حکمرانی و اداره جامعه مطرح شده است. در روایات اسلامی آمده که "عدل، میزانی است که خداوند برای برقراری حق و انصاف در جامعه قرار داده و تحت سلطان خداوند قرار داده شده است، بنابراین نباید از آن سلطان مخالفت و معارضت نمود" (تمیمی آمدی، ۱۴۱۰: ۲۲۴). این معنای لغوی عدل در جامعه اسلامی بر پایه برقراری نظم عمومی و آسایش برای افراد مبتنی است.

در حکومت اسلامی، عدل به عنوان سازماندهنده و حکمرانی است که باید بر اساس آن سیاست‌ها و تصمیمات گرفته شود. به عنوان مثال، "علما در مکاتب فقهی فساد را عملی مخالف با اصول شرع می‌دانند که موجب اخلال در عدالت و انصاف در جامعه می‌شود" (السجستانی، ۲۰۰۵: ۹۱۵).

فساد اداری نیز به هرگونه اقدامی اطلاق می‌شود که به نحوی منجر به اخلال در عملکرد و اهداف نهادهای دولتی شود، که این امر در رهنمودهای شریعت اسلامی نیز به عنوان یکی از مصادیق برخورد با فساد مورد تأکید قرار می‌گیرد.

بحث و یافته‌های تحقیق

پیشگیری وضعی مقابله با فساد اداری در سیاست جنایی ایران و فقه اسلامی

با توجه به نیاز شما، اینجاست که بحث درباره‌ی شرایط اقتصادی و زمینه‌های موثر در بروز فساد، در جامعه‌ی اسلامی مورد بررسی قرار می‌گیرد. شرایط اقتصادی نظیر رکود، تورم، کاهش درآمد، عدم شفافیت نظام اقتصادی، بی‌عدالتی و تبعیض اقتصادی، و تولید فرصت‌های نابرابر، می‌توانند محیطی را فراهم کنند که فساد در آن رشد کند. به عنوان مثال، نوسانات اقتصادی و نابرابری در توزیع درآمدها می‌تواند احساس محرومیت اجتماعی را تقویت کرده و افراد را به اقدامات نامناسب و فساد وادار کند.

در آموزه‌های اسلامی، پیشگیری از بروز فساد نیز مورد تأکید قرار دارد. این شامل ترویج فرهنگ اخلاقی و قانونی، ایجاد شفافیت و پاسخگویی در نظام‌های اقتصادی، و افزایش احساس مسئولیت جمعی اقتصادی است. از طرفی، سیاست‌های کیفری نیز باید به طور کامل برای مقابله با بزه‌کاران و افرادی که به ارتکاب جرم تمایل دارند، طراحی شوند. این شامل تحکیم قوانین و تدابیر پیشگیرانه‌ای می‌شود که افراد را از ارتکاب جرم منع کند.

در نهایت، تلاش برای ایجاد شرایط اقتصادی مناسب، افزایش شفافیت و پاسخگویی، و ترویج اخلاق اسلامی می‌تواند به کاهش فساد و ارتقای عدالت در جامعه کمک کند.

نخست: اقداماتی که با هدف پیشگیری از جرایم بالقوه صورت می‌گیرد.

دوم: واکنش نسبت به اعمال ارتكابی در گذشته که مبنای تصمیم قاضی قرار می‌گیرد. (میرزا فتاح، بی‌تا: ۳۴).

برای پرهیز از پیامد منفی برخی راه‌کارهای پیش‌گیری وضعی، یعنی محدود شدن حقوق و آزادی‌های فردی، ضروری است میزان خطرناکی مجرم و عوامل آن بررسی شود. میزان خطرناکی مجرم یا ظرفیت جنایی او به عوامل مختلفی بستگی دارد. امروزه اصطلاح مجرم خطرناک به کسانی اطلاق می‌شود که سوابق و خصوصیات روحی و اخلاقی آنان و ارتکاب جرم در گذشته و کیفیت جرم ارتكابی، آنان را در مظان ارتكاب جرم در آینده قرار دهد اعم از آنکه قانوناً مسئول باشند یا غیر مسئول؛ (قانون اقدامات تأمینی، مصوب ۱۳۳۹: ماده ۱). سوابق مجرم اعم از اجتماعی، جسمی، پزشکی، روان‌پزشکی و به خصوص سوابق کیفری در تعیین نوع نظارت و کنترل مفید و مؤثر است. نظارت و کنترل افراد در معرض بزه به دو روش صورت می‌گیرد:

روش اول اقدامات دولتی است که حاکمیت با استفاده از اختیارات قانونی خود به اقداماتی در راستای کنترل بزه‌کاران بالقوه دست می‌زند.

روش دوم نظارت و مراقبت مردمی است که در قالب نهادهایی چون امر به معروف و نهی از منکر از آغاز مورد توجه سیاست جنایی اسلام بوده است.

قرآن کریم در این باره می‌فرماید: «و لولا دفع الله الناس بعضهم ببعض لفسدت الارض؛ اگر خداوند بعضی از مردم را با بعضی دیگر باز نمی‌داشت فساد زمین را فرا می‌گرفت»؛ (بقره (۲) ۲۵۱).

جرایم کارکنان دولت تا حدودی شبیه جرایم یقه سفیدی مبتنی بر فریب و نیرنگ، سوءاستفاده از اعتماد، اخفاء و تبانی بوده و بنابراین میزان کشف جرایم کارکنان دولت بسیار کم است ضمن اینکه اثبات قصد تقلب رابطه سببیت بین عمل مرتکب و جرم در هاله‌ای از ابهام قرار می‌گیرد و تا ادله قطعی وجود نداشته باشد اقدام به شکایت کیفری نمی‌شود این قبیل جرایم اغلب نیازمند فرصت‌شغلی مناسب و تخصص لازم هستند همین خصوصیات باعث می‌شود تا آنها جرم را به مثابه یک کارشناس مسلط بر امور انجام دهند. همچنین برخلاف جرایم عمومی که بزه‌دیده شخصی وجود دارد و آثار جرم قابل مشاهده و ملموس است در جرایم کارکنان دولت و سایر جرایم یقه‌سفیدی آثار جرم‌آنی نیست و در طول زمان جلوه‌گر می‌شود. بنابراین کشف آن نیز مدت‌ها پس از وقوع آن اتفاق می‌افتد یا اینکه بر خلاف سایر جرایم خیابانی، جرم و مجرم هر دو کشف نمی‌گردند در جرایم کارکنان دولت بزه‌کار به محل ارتکاب جرم دسترسی قانونی دارد و به لحاظ مکانی جدا از قربانی است همچنین اعمال و رفتار مجرمانه او در ظاهر قانونی است. بنابراین نرخ بزهکاری در این جرایم ظاهرآپایین است و بعلاوه نداشتن آثار مادی و تبانی در اختفاء ادله جرم این جرایم کمتر کشف می‌شود در حالی که رقم سیاه‌این جرایم بسیار بالا است (شکوهی پویا، مال میر، شادمانفر، ۱۳۹۹: ۳۵).

از سوی دیگر ناکارآمدی نهادی و ساختاری سیستم اقتصادی در حل بحران‌ها و اختلال‌های خود در کنار عوامل فوق‌الذکر و مواردی چون افزایش دخالت دولت در اقتصاد، عدم شفافیت قوانین در مناسبات اداری، اقتصادی و مالی و اقتصادهای هدایت شده از بالا، زمینه اقتصادی مناسبی برای پرورش فساد فراهم می‌کنند. به عبارت دیگر مهم‌ترین علت فساد در بخش عمومی اقتصاد، تصدی‌گری و مداخله گسترده دولت در اقتصاد است و شامل انواع مقررات‌گذاری از جمله محدودیت‌های تجاری، مقررات مالیاتی و تعرفه‌های گمرکی، پرداخت یارانه‌های صنعتی، مداخله در نظام قیمت‌ها، ایجاد نرخ‌های چندگانه ارزی، دستمزدهای پایین در خدمات دولتی می‌باشد. بنابراین یادآور شد که هرچه محیط بازار کمتر رقابتی باشد و میزان تصدی دولت بیشتر، میزان فساد از طریق ترغیب کارکنان دولت به اخذ سهمی از رانت‌های اقتصادی از طریق رشوه‌بیشتر خواهد شد (تیرگر و فروغی نیا، ۱۳۹۵: ۵).

بررسی‌های صورت گرفته بر روی پدیده فساد اداری، حکایت از پیچیده بودن و گسترده بودن علل مؤثر در شکل‌گیری این پدیده دارد. بررسی‌های صورت گرفته بر روی پدیده فساد اداری حکایت از پیچیده بودن و گسترده بودن عوامل مؤثر در شکل‌گیری این پدیده دارد. (رفیع پور، ۱۳۷۹: ۴۸). مقابله با فساد از جمله مقولاتی است که فراهم آوردن مقدماتش، گاه از اصل مقابله و مبارزه مشکل‌تر می‌نماید. این مقدمات از یک سو، جنبه‌ای کاملاً مادی و ابزاری به خود می‌گیرند و در چارچوب فراهم آوردن زیرساخت‌ها و ابزارهای گوناگون ظاهر می‌گردند و از سوی دیگر، لباسی غیرمادی بر تن می‌کنند و در شکل فعالیت‌هایی دانشی، علمی و فرهنگی خود را به نمایش در می‌آورند.

فعالیت‌های دانشی نیز از تبیین مفاهیم گرفته تا تعیین روش‌ها و از پردازش نظریه‌ها تا کار بست آنها، چنان متنوع و پرشمارند که حساب‌ها را از دست عقل خارج می‌کنند. با این همه، پی‌آیندهای فساد، چنان پرقدردند که لحظه‌ای غفلت و تحمل، نفوذ و تأثیر گذاری آنها را دوچندان می‌نماید (آرایی، ۱۳۹۳: ۹-۱۱). بر این اساس با توجه به سوال مطرح که بیان داشته معیارهای کارآمدی قوانین مقابله با فساد اداری از دیدگاه نظام حقوق اداری و فقه اسلامی چیست؟ را با پاسخ به عوامل درون سازمانی و برون سازمانی با تحلیل و توصیف مطالب علمی که برگرفته از روح قوانین - آیات و روایات - گزارشات بانک جهانی و تجارب کشورها می‌باشد در این مبحث خواهد آمد.

تحلیلی بر پارامترهای عمده عناصر ناکارآمدی در مقابله با ارتکاب فساد اداری

با توجه به آنچه که در فصل دوم گذشته بیان شد؛ فساد، معلول دو پدیده فقر و تبعیض، و این دو پدیده، معلول ناکارآمدی حکومت هستند. در مقابل، مشروعیت حکومت از طریق کارآمدی حکومت حفظ می‌شود. در کشورهایی که میزان فساد زیاد است؛ نسبت

جمعیتی که زیر خط فقر زندگی می‌کنند نیز بالاست. یکی از دلایل اصلی فساد خرد، فقر و حقوق ناکافی است. هر قدر حقوق نسبی در بخش دولتی بیشتر باشد، آنچه که کارمند در صورت کشف جرم و اخراج از شغل دولتی از دست می‌دهد، بیشتر خواهد بود. بنابراین هزینه‌های احتمالی فساد بالا می‌رود و هنگامی که فساد در جامعه گسترده‌تر باشد، درآمدهای مالیاتی کاهش و در نتیجه توانایی دولت برای پرداخت حقوق محدود می‌گردد.

فساد و بی‌ثباتی دو روی یک سکه و همزاد یکدیگرند. هر چه میزان و تعداد نهادهای غیردموکراتیک در جامعه بیشتر باشد، فساد زمینه‌بروز و قابلیت بالقوه بیشتری می‌یابد. هر چه سطح توسعه‌یافتگی بالاتر و میزان دخالت و مشارکت مردم در تعیین سرنوشت و نحوه مدیریت جامعه بیشتر باشد، به همان نسبت فساد قابلیت بروز کمتری می‌یابد (فرج پور، ۱۳۸۵: ۱۲-۱۰).

به نظر نگارنده می‌رسد که دخالت دولت در بازار آزاد یکی از سرچشمه‌های فساد است. هر چه محیط بازار کمتر رقابتی باشد، میزان فساد از طریق ترغیب کارکنان دولت به اخذ سهمی از رانت‌های انحصاری از راه رشوه، بالاتر خواهد بود، بروز فقر در جوامع با میزان دخالت در اقتصاد آن جوامع رابطه مستقیم داشته است. یکی از راهکارهای اساسی مبارزه با فساد، محدود ساختن فعالیت‌های اقتصادی دولت و تشویق بخش خصوصی به مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی از طریق آزادسازی اقتصاد می‌باشد. اجرای برنامه آزادسازی مستلزم پیش‌زمینه‌ها و اصلاح ساختار اقتصادی است.

اصلاحات، خصوصی‌سازی، ایجاد رقابت، قیمت‌های اقتصاد آزاد، تمرکز زدایی و ایجاد دولت با تدبیر می‌تواند اقتصاد را به توانایی‌های بالقوه نزدیک سازد و تولید را افزایش دهد. این اصلاحات ممکن است منجر به کاهش درآمدهای دولت در نتیجه کاهش عوارض و مالیات‌های بازرگانی شود و اینکه در تلاش برای حفظ ثبات کلان اقتصادی، دولت‌ها ممکن است هزینه‌های اجتماعی را کاهش دهند یا مالیات‌های جدیدی را اعمال کنند که اثر نامطلوبی بر فقرا در جامعه داشته باشند. همچنین کاهش نرخ‌های بالای تعرفه‌ها انگیزه‌های قاچاق و فساد را کاهش می‌دهد. در مراحل بعدی اصلاحات مربوط به آزادسازی تجاری، کاهش تعرفه‌ها ممکن است منجر به کاهش درآمدهای دولت گردد.

بر این اساس پارامترهای عمده عناصر ناکارآمدی در مقابله با ارتکاب فساد اداری به شرح ذیل می‌باشند:

الف: فیلترهای ارتقاء مالی و مقامی کاهش زای فساد در نظام اداری همسو،

ب: چند سطحی بودن جامعه و ناهمگونی موجود در آن.

فیلترهای ارتقاء مالی و مقامی کاهش زای فساد در نظام اداری همسو

وقوع فساد منوط به وجود ۲ عامل قصد و فرصت است. از جمله عوامل فیلترینگ کاهش‌دهنده انگیزش کار اداری که سبب شکل‌گیری قصد و ارتکاب فساد در نظام اداری همسو می‌گردند، عبارتند از:

۱- مشکلات مالی؛

۲- سلوک و نگرش گروهی مشوق فساد؛

۳- نارضایتی و کینه جویی؛

۴- فشار همتایان یا همکاران.

به نظر می‌رسد، در نظام اداری کنونی، انتصاب و اختصاص پست‌های سازمانی بر مبنای رفیق بازی ویا رشوه، به صورت امری عادی درآمده و تبانی بین افراد متمول، سیاست‌مداران و عوامل بوروکراسی اداری برای عبور از فیلترهای نظام اداری، یک جریان پذیرفته شده است که نتیجه آن، بروز فساد بویژه در سطح کلان جامعه بوده است.

چند سطحی بودن جامعه و ناهمگونی موجود در آن

پژوهش‌های انجام گرفته در حوزه جامعه‌شناسی فساد حاکی از پیچیدگی، چند سطحی بودن و گستردگی عوامل موثر در شکل‌گیری پدیده فساد اداری می‌باشد. مواردی چون گستره حاکمیت دولت و تمرکز منابع مختلف در بخش عمومی، فقر فزاینده در بخش‌های مختلف جامعه، فقدان درآمدهای کافی کارکنان دولتی، کاهش تعهد سازمانی در بین آنها، فقر اقتصادی و نابسامانی‌های درآمدی کارکنان سازمان‌ها، فقر فرهنگی و عدم وجود باورهای استوار اخلاقی و نبود مقررات و قوانین بازدارنده نظام‌های کنترلی موثر، تضعیف

عوامل کنترل درونی (ارزش ها و باورها و اصول اخلاقی) و عوامل کنترل بیرونی (نظارت های بیرونی مانند قوه قضاییه، حراست اداری و...) نقایص قانونی و عدم شفافیت قانون در برخورد با مصادیق فساد اداری، مدیریت نامناسب، ناهمگونی فرهنگی و ساخت عشیره ای جامعه و حاکمیت ارزش های فرهنگی همچون قبیله گرایی، خویشاوندگرایی و امتیازگرایی و مهم تر از همه فقدان مجازات اجتماعی در برخورد با مصادیق فساد اداری از جمله عوامل موثر در پیدایش پدیده فساد اداری هستند.

در تمام کشورها به ویژه کشورهای توسعه یافته، برای پست های اداری و سازمانی، شرایط احراز معرفی می گردد که انتخاب و انتصاب افراد بر مبنای آن شرایط صورت می گیرد. در محتوای شرایط احراز موقعیت های اداری و دولتی، بخشی به ویژگی های شخصیتی مدیر اختصاص داده شده است. علت آن نیز به اهمیت و نقش ویژگی های شخصیتی مدیران در رفتارهای سازمانی بر می گردد که از خود نشان می دهند. چنانچه بر مبنای رفیق بازی یا رشوه، فردی برای پستی انتخاب شده است که شرایط آن را نداشته، در اینجا بروز فساد، اجتناب ناپذیر است.

بازخورد عدم مقابله با ترویج بحران های فساد اداری در ممالک اسلامی

فساد همچون غده ای سرطانی است که آسیب های بسیاری را بر جامعه و کشور وارد می آورد. صدمه زدن بر اعتماد مردم نسبت به حکومت، ممانعت از ثبات سیاسی و اقتصادی و پیوستگی اجتماعی و ممانعت از توسعه اقتصادی کشور از طریق تخریب رقابت سالم در بازار از جمله این موارد هستند. علاوه بر آنچه که اشاره شد، می توان موارد زیر را به عنوان آثار ناشی از وجود فساد اداری در جامعه اداری و اسلامی نام برد: زائل کردن حکومت داری مطلوب و دموکراسی؛ تخریب مشروعیت حکومت و حاکمیت قانون؛ کاهش احترام به قانون اساسی؛ از بین رفتن شفافیت و حساب پس دهی؛ کاهش فرصت های سالم پیشرفت برای افراد، موسسات و سازمان ها؛

افزایش هزینه زندگی مردم، همچون افزایش قیمت ها؛ کاهش بهره وری، زیرا زمان و انرژی به جای صرف شدن برای دستیابی به اهداف، وقف ایجاد شکاف در سیستم می شوند؛ خنثی کردن حرکت توسعه کشور؛ زحمت بیهوده برای جلوگیری از شیوع فساد و شناسایی آن؛

به نظر می رسد، یکی از واقعیت های نظام اداری کنونی این است که واحدهای اداری معمولاً با تعداد زیادی از قوانین و مقررات غیر واقعی و یا غیر ضروری مواجه هستند و ابهامات موجود در رویه های اداری و استانداردهای جاری کار، امکان هرگونه تصمیم و اقدامات خودسرانه را به کارگزاران آنها می دهند. به علاوه، فرآیندهای پیچیده و چندلایه امور اداری نیز عامل تشویق مراجعان به پیشنهاد رشوه برای تسریع کار هستند. از طرفی، پایین بودن حقوق کارکنان بخش خدمات اجتماعی هم دلیل کاهش تدریجی مقاومت و عادت بعدی آنان به قبول این پیشنهادها است. چیزی که در نظام اداری کنونی واقعیت دارد این است که واحدهای اداری معمولاً با تعداد زیادی از قوانین و مقررات غیر واقعی و یا غیر ضروری مواجه هستند، ابهامات موجود در رویه های اداری و استانداردهای جاری کار، امکان هرگونه تصمیم و اقدامات خودسرانه ای را به کارگزاران آنها می دهند. بعلاوه اینکه، فرآیندهای پیچیده و چندلایه امور اداری نیز عامل تشویق مراجعان به پیشنهاد رشوه برای تسریع کار هستند، از طرفی کمی حقوق کارکنان بخش خدمات اجتماعی هم دلیل کاهش تدریجی مقاومت و عادت بعدی آنان به قبول این پیشنهادها است. در حالتی روشن تر می توان مدل تعاملی عواملی که موجب بروز فساد اداری می شوند. همان طور که عوامل به وجود آورنده فساد در جامعه از گستره بالایی برخوردار است، آثار و نتایج ناشی از فساد در جامعه نیز بسیار گسترده است.

رسیدگی قاطع به عوامل ساختاری اشاعه فساد اداری و مشروعیت بخشی قانونی آن

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته یکی از مهمترین دلایل اشاعه فساد اداری، فقدان ساختارهای شفاف و روشن انجام امور و وظایف در درون سازمان‌ها است. در محیط‌های اداری غیرشفاف و مبهم، امکان کج‌روی‌های اداری افزایش می‌یابد و انجام رفتارهای فساد آلود تسهیل می‌شود. بنابراین، می‌توان ادعا کرد که مؤثرترین و کارآمدترین شیوه مبارزه با فساد اداری، خروج از فضای تاریک، سایه و شفاف‌سازی محیط و ساختار اداری است. عوامل داخلی فساد اداری از طریق سیستم‌های در درون اداره‌های دولتی به وجود می‌آید، که شامل موارد زیر است:

- ۱- مسائل رفتاری متأثر از ناهنجاری‌های اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و... کارکنان تحت سرپرستی و نیز ناتوانی مدیران در تأمین نیازهای پرسنلی و رفع موانع رفتاری آنان،
- ۲- امور ساختاری و سازمانی، مثل عدم تناسب امکانات پرسنلی، مالی و اعتباری با اهداف و فعالیت‌های سازمان که ناشی از محدودیت در منابع انسانی و مالی یا ضعف سیستم‌های کنترل داخلی و... است. بروز فساد با همه انواع آن، علت‌های گوناگونی دارد (لانکاستر و مونتیوالو، ۲۰۰۱: ۷).

مقابله با پرداختی‌های نجومی (رسوایی فیش‌های حقوقی مدیران دولتی)

جبران خدمات مناسب کارکنان دولتی یکی از عوامل پایین آمدن سطح فساد در ادارات دولتی است. اگر فاصله میان دستمزدهای بخش خصوصی و دولتی کم باشد، این امر باعث کاهش فساد در ادارات دولتی می‌شود (لیس لیو، ۲۰۰۴: ۱۴). افزایش سالانه حقوق و دستمزد کارگران ثابت کرده است که این افزایش‌ها آن‌چنان تأثیری در پرکردن شکاف هزینه‌های زندگی یک کارگر ندارد، از جمله هزینه مسکن و کالاهای اساسی که هر روز با روز قبل بسیار متفاوت است وقتی در کشور هزینه‌ها ثابت ندارد هر چقدر هم دستمزد کارگران افزایش پیدا کند تأثیری در رفع مشکلات آن‌ها و شکافی که در زندگی آنها ایجاد شده ندارد. متأسفانه با وجود فاصله‌های ایجاد شده و فقدان نظارت‌های لازم و اینکه اصولاً سعی شده حقوق‌های بالا حتی شکل قانونی به خود بگیرد تا به راحتی توجیه شود، یعنی به گونه‌ای انجام نمی‌شود که بگوییم خلاف قانون صورت گرفته، بلکه مسوولین مرتبط به گونه‌ای صحنه چینی می‌کنند و بسترها را آماده می‌کنند که دریافتی‌های بالاتر از ۷ برابر حداقل حقوق توجیه شود، بنابراین در پی چنین روندی شاهد فاصله و افزایش ضریب جینی در درآمدها می‌شویم.

عنوان حقوق نجومی به‌طور عمده از دهه ۱۳۹۰ رایج شده است. برداشتی که درباره آن وجود دارد، حقوق خارج از عرف جامعه است که بیشتر به مدیران پرداخت می‌شود؛ اما به نظر من نباید در این خصوص ساده‌اندیشی و تحریف شود. حقوق نجومی با در نظر گرفتن فضایی که در آن اشتغال وجود دارد و پرداخت می‌شود، قابل ارزیابی و بررسی است؛ برای مثال اگر حقوق یک کارگر که در بالای یک دکل حفاری چاه نفت در جنوب ایران با شرایط سخت و حساس کار می‌کند با حقوق یک کارگر در یک شرکت خدماتی و یا شرکت‌های تولیدی نساجی و خودرو که در یک سالن مناسب و حداکثر در حاشیه شهرها فعالیت می‌کند مقایسه شود، نباید حقوق کارگر حفاری نفت نجومی تلقی شود. بدون تردید اگر آن حقوق کارگر حفاری نفت با حقوق فرد مشابه در کشورهای حاشیه خلیج فارس مقایسه شود، قطعاً حقوق کارگر ایرانی بسیار کمتر است. این مثال ساده‌ای بود که مشخص شود صرف مدنظر قراردادن رقم مطلق حقوق بدون مد نظر قراردادن شاخص‌های مؤثر بر آن به گونه‌ای تورش در نتیجه و تحلیل ایجاد می‌کند. موضوع حقوق نجومی نیز در کشور سیاسی شده و وسیله‌ای برای از میدان به در کردن رقبای سیاسی و مدیران نزدیک به آنها شده و از معنای اصلی خود فاصله گرفته است. اگر مدیری وجود دارد که در یک کسب و کار و بنگاه اقتصادی مشغول به کار بوده و شیوه کار او به‌صورتی است که انتفاع زیادی برای سهام‌داران و شرکت پدید می‌آورد، باید حقوق بالا بگیرد. اما اگر در یک شرکت مشابه، فرد دیگری که دستاوردهای متفاوتی با نفر اول ندارد، حقوقی بسیار متفاوت و بالاتر دریافت کند از حقوق نجومی بهره‌مند است.

«نظام‌های جبران خدمات» که در دو دهه اخیر جایگزین «مدیریت حقوق و دستمزد» و «سیستم پرداخت» شده، به کلیه حقوق و مزایای نقدی و غیرنقدی اطلاق می‌شود که کارکنان و مدیران سازمان‌ها متناسب با نوع سازمان و شرایط محیط کار و همچنین ویژگی‌های شغل و نحوه انجام کار از آن برخوردار می‌شوند. این موضوع در نگرش‌های جدید مدیریت منابع انسانی در جهت بهبود

کیفیت و در نهایت مطلوبیت زندگی نیروی انسانی مدنظر خاص قرار گرفته است که پرداخت باید جنبه انگیزشی نیز داشته باشد؛ یعنی باید برای پرداخت، سازوکاری طراحی گردد که کارکنان را به عملکرد مؤثر تشویق کند و محرکی برای سختکوشی و به کارگیری همه توانایی‌های بالقوه آنان باشد. نارضایتی از پرداخت نه تنها بر کارایی سازمان‌ها اثر منفی دارد، بلکه کیفیت زندگی کاری شاغلان را نیز کاهش می‌دهد و به رفتارهای ناهنجار و مفاسد اجتماعی کارکنان سازمان می‌انجامد. یکی از موضوعات جدید اقتصادی و سیاسی که از سال ۱۳۹۵ به ادبیات عرفی افزوده شد موضوع دریافت پاداش‌ها و مزایای نامتعارف (نجومی) توسط برخی مدیران ارشد دولتی و اعضای هیأت مدیره بانک‌ها و شرکت‌ها بود که انتقاد رهبر معظم انقلاب و مراجع عظام تقلید و کارشناسان و قانونگذاران این حوزه را در پی داشت و بر اعتماد مردم به نظام اسلامی خدشه جبران‌ناپذیری وارد ساخت. الگوی این نوع دستمزدها با مدیریت نظام حقوق و دستمزد، اسناد بالادستی، قوانین موضوعه و متون حقوقی نظام اسلامی تضاد دارد (کریمی، واعظ طبسی، شیخ‌الاسلام، ۱۴۰۰: ۶۱).

براساس آمارهای ارائه شده از سوی مرکز پژوهش‌های مجلس، تا پایان سال ۱۴۰۰ در ۱۰۴ شرکت دولتی آمار نیروی انسانی در پایگاه پاکنا ثبت نشده است. این گزارش نشان می‌دهد در ۹۰ شرکت حقوق و مزایای کارکنان به صورت ماهانه ثبت نمی‌شود و برای ۱۷۸ شرکت دولتی زیان‌ده که بیش از سه سال نیز زیان‌ده بوده‌اند، تعیین تکلیف انجام نشده است. همچنین در ۹۷ شرکت تکلیف قانون برنامه ششم در خصوص میزان و مقدار حقوق و مزایای مدیران رعایت نشده است. قابل ذکر است طبق تبصره ۳ ماده ۲۹ قانون برنامه ششم دولت مکلف بوده تا از سال ۱۳۹۶ پرداخت حقوق و مزایا و نظام مالیاتی را به نحوی مدون نماید که اختلاف حقوق و مزایای بین مقامات، رؤسا، مدیران و کارکنان موضوع این ماده در مشاغل مشابه و شرایط مشابه در هر صورت از ۲۰ درصد بیشتر نباشد. در عین حال برای مبارزه با حقوق‌های نجومی و پنهان، سازمان‌ها و نهادهای دولتی مکلف شده بودند میزان حقوق ماهانه مدیران و پرسنل را در سامانه حقوق و دستمزد درج کنند تا همگان بتوانند به آن دسترسی داشته باشند.

در بند «د» تبصره ۱۲ ماده واحده لایحه بودجه سال ۱۴۰۲ آمده است که «سقف خالص پرداختی متوسط سالانه از محل حقوق و مزایای مستمر و غیرمستمر و سایر پرداختی‌ها از هر محل و تحت هر عنوان در سال ۱۴۰۲ به گروه‌های مختلف حقوق‌بگیر در دستگاه‌های اجرایی موضوع ماده (۲۹) قانون برنامه پنجساله ششم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران و همچنین نیروهای مسلح، وزارت اطلاعات و سازمان انرژی اتمی از قبیل کارکنان کشوری و لشکری، اعضای هیأت علمی دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی و پژوهشی و قضات و بازنشستگان، وظیفه بگیران و مشترکان صندوق‌های بازنشستگی کشوری و لشکری و سایر صندوق‌های بازنشستگی وابسته به دستگاه‌های اجرائی در کلیه مناطق کشور به میزان پانصد میلیون ریال است. پرداخت مزاد بر این مبلغ تحت هر عنوان و از محل هر نوع اعتبار به کارکنان کشوری و لشکری اعم از کارمندان، اعضای هیأت علمی، قضات و بازنشستگان در وزارتخانه‌ها و شرکت‌های دولتی و همچنین شرکت‌ها و مؤسساتی که مدیران آن به هر طریق توسط دولت و یا نهادهای عمومی منصوب می‌شوند، ممنوع است.» به گزارش اقتصادنیوز به نقل از ایلنا، بیست و چهارم دیماه ۱۴۰۱، فیش حقوقی ۳۳ میلیون تومانی یک دختر خانم دهه هشتادی که فرزند یکی از اعضای شورای شهر تهران است.

با این حساب، سقف حقوق سال آینده، ۵۰ میلیون تومان است که ۷ برابر حداقل حقوق ۷ میلیون تومانی است؛ در قانون بودجه ۱۴۰۱ نیز، سقف حقوق هفت برابر حداقل حقوق تعیین شده بود؛ اما از کجا بدانیم که این سقف تعیینی رعایت می‌شود؛ چه متر و معیاری برای کشف واقعیت داریم؟

ماده ۱۱۷ قانون مدیریت خدمات کشوری که نظام پرداخت کارکنان دولت را تنظیم می‌کند، نهادهای زیرنظر رهبر، وزارت اطلاعات، اعضای هیئت علمی دانشگاه‌ها، مجمع تشخیص مصلحت و مجلس خبرگان را از شمول قانون مدیریت خدمات کشوری معاف می‌کند. بجز این کارکنان نهادهای عمومی غیردولتی از این قانون معاف می‌شوند، یعنی کارکنان نهادهایی [مانند بانک‌ها] که خدماتشان جنبه عمومی دارد اما بیش از نصف بودجه‌شان را از منبع غیردولتی تأمین می‌کنند. در همین قانون امتیاز شغلی مدیران عامل و اعضای هیئت مدیره شرکت‌های دولتی که بنا به "سیاست‌های اصل ۴۴" دولتی مانده‌اند، "با توجه به گونه وظایف، حساسیت، سطح تخصصی کارمندان، تأثیر و نقش اقتصادی شرکت، گونه تولید و خدمات، کارایی و اثر بخشی و سهم شرکت در درآمد ملی" تعیین می‌شود؛ بنابراین براساس قانون گفته شده، برخی از مدیران می‌توانند استثنائاً از امتیازهای شغلی و مزایای

بیشتر برخوردار شوند. در سال ۹۲ هیئت دولت به جای تصویب و ابلاغ دستورالعمل اجرایی فصل دهم قانون مدیریت خدمات کشوری به منظور روشن شدن وضعیت بانک‌ها و بیمه‌ها و شرکت‌های دولتی، در تاریخ ۵ اردیبهشت ۹۲ مجوزی که سال ۱۳۸۲ برای بانک صنعت و معدن صادر شده بود، به دیگر بانک‌های دولتی تسری داده و در تاریخ ۱۶ مهرماه ۹۲ تسری آن مصوبه به بیمه ایران را هم تصویب نمود. اما هر دوی این مصوبات به دلیل ایراد رئیس مجلس شورای اسلامی لغو شد. در تاریخ ۱ آبان ۹۲ کارگروه موضوع بند «ح» ماده ۵۰ قانون برنامه پنجم توسعه که از سال ۹۰ لازم‌الاجرا بوده است، دستورالعملی مبنی بر فوق‌العاده خاص نامستمر برای بانک‌ها و بیمه‌های دولتی تصویب کرد. به موجب این دستورالعمل به حقوق هیئت مدیره و مدیران عامل شرکت‌های دولتی، بانک‌ها و بیمه‌ها ۴۲ میلیون ریال الی ۵۵ میلیون ریال به صورت فوق‌العاده غیرمستمر افزوده می‌شد اما در عمل جزو حقوق پایه تلقی شده و در بقیه فوق‌العاده‌ها نیز اثر گذاشته بود که در تاریخ ۱۸ آذر ماه ۹۳ دیوان محاسبات ایراد و تذکر خود را به بانک‌ها و بیمه‌ها اعلام کرد که به علت عدم تمکین بیمه مرکزی و بیمه ایران از این تذکر، دیوان محاسبات علیه آنان، اقدام به صدور دادخواست نمود. علی‌مطهری در اردیبهشت ماه ۱۳۹۶ گفت: «حقوق‌های نجومی از لحاظ قانونی توجیه داشت زیرا در دولت دهم دست مدیران عامل بانک‌ها را باز گذاشته بودند تا حقوق‌های خود را افزایش دهند. به همین دلیل این مسئله از لحاظ قانونی ایرادی نداشت اما از لحاظ وجدانی و اینکه فاصله حقوق‌ها بسیار شده بود، ایراد داشت.»

شایسته‌سالاری

در جهان امروز، شایسته‌سالاری به عنوان نظامی مطرح است که در آن افراد بر اساس توانایی و شایستگی‌شان انتخاب و منصوب می‌شوند، نه بر اساس قدرت مالی یا موقعیت اجتماعی. فناوری‌های نوین و تغییرات سریع، نیازمند نیروی انسانی متخصص و شایسته‌ای هستند که بتوانند بهترین استفاده را در راستای اهداف فردی، سازمانی و اجتماعی انجام دهند (نکوبی مقدم و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۴). در جوامع شایسته‌سالار، نگرش‌های خویشاوندسالاری و قبیله‌گرایی مطرود است. امروزه، موفقیت سازمان‌ها به توانایی استفاده از ابزارهای مدیریتی برای بهره‌گیری از فرصت‌های ایجاد شده بستگی دارد (احمدی و فاضلی کبریا، ۱۳۹۳: ۱۱۲). عملکرد منابع انسانی در تسهیل و ارتقای عملکرد فردی و سازمانی تأثیرگذار است. شایسته‌سالاری نیازمند تلفیق فرآیندهای شایسته‌سالاری، شامل شایسته‌سنجی، شایسته‌گزینی، شایسته‌گیری، شایسته‌گماری، شایسته‌داری و شایسته‌پروری است (رمضانی، ۱۳۷۸: ۱۸). امروزه، شایسته‌سالاری و استفاده از نیروهای کارآمد یکی از اصول اساسی و از عوامل موفقیت سازمان‌ها در حرکت به سمت پویایی و تحولی است. به عبارت دیگر شایسته‌سالاری به عنوان رمز پیروزی حرکت‌های توسعه‌ای، در درون سازمان‌ها می‌باشد؛ به شکلی که مدیران در هیچ شرایطی نباید خود را بی‌نیاز از توجه به مفاهیم و آموزه‌های آن بدانند. (معمارزاده و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۵). مشارکت در جوامع بشری پدیده جدیدی نیست. و از دیرباز به شکل‌های مختلف تنها نامنظم و در سطحی محدود وجود داشته است. در واقع تاریخ حیات انسان تاریخ همکاری و مشارکت است. زمانی که نخستین بار انسان دریافت که می‌تواند با جمعیت خود بر مشکلات فائق آید مشارکت‌زاده شد. مشارکت یک درگیری ذهنی و عاطفی اشخاص در موقعیت‌های گروهی است. که آنان را برمی‌انگیزد تا برای دستیابی به هدف‌های گروهی یاری دهند و در مسئولیت کار شریک شوند.

شایسته‌سالاری غالباً و به اشتباه یک نوع حکومت تلقی می‌شود، در حالی که شایسته‌سالاری در حقیقت یک رویکرد و یک نهاده برای انتصاب اشخاص در یک حکومت است. افراد در سیستم شایسته‌سالار، براساس معیارهای متغیری از شایستگی مورد داوری قرار می‌گیرند. این معیارها می‌توانند زمینه‌های گسترده‌ای، از هوش گرفته تا پایبندی به اخلاق، از استعداد عمومی تا دانش در زمینه خاص را در بر بگیرند. یکی از انتقادات وارد شده به این رویکرد، اشاره به این حقیقت دارد که «شایستگی» یک مفهوم عمیقاً ساجکتیو و مبهم است که بالقوه مبهم و در معرض سوءاستفاده است. ویژگی‌های شایسته‌سالاری نقش‌مهمی در کاهش فساد بازی می‌کند. عناصری مانند، شایسته‌سالاری، آزمایش‌های رقابتی در استخدام، استخدام سخت‌گیرانه، سیاست‌های اخراج در مقابل وظایف سیاسی، دوره بلندمدت تصدی‌شغلی و ارتقا از داخل است (بروتی و ودر، ۲۰۰۳: ۱۸۰۳). در این راستا حرفه‌ای‌گری در مدیریت دولتی، اهمیت بسزایی دارد. بی‌تردید حضور حرفه‌ای‌ها در مناسب دولتی، سبب کاهش فساد می‌شود.

نبود شایسته‌سالاری در جامعه، ائتلاف استعدادهای بالقوه و به تبع آن کاهش کارایی در بخش‌های مختلف را بدنبال دارد. شایسته‌سالاری به حذف افراد ناکارآمد در راستای رضایت مشتریان منجر شده و نبود. شایسته‌سالاری می‌تواند به حذف و یا فرار شایستگان

و نارضایتی مشتریان منجر شود. بدیعی است که موضوع شایسته سالاری برای مشاغل حساس، از اهمیت بیشتری برخوردار است. (خدابنده لویی، ۱۳۹۶: ۱۶). از آنجایی که توسعه نظام شایسته سالاری و تحقق آن با الگوی مدیریت منابع انسانی دستگاه و نظامات منابع انسانی آن ارتباط مستقیم دارد، ضرورت دارد فرآیند شایسته سالاری به تمامی در باورهای نگرش‌ها و رفتارهای نیروی انسانی. هر سازمان و در تمامی سطوح به‌ویژه در سطوح مدیریتی، استحکام یابد. (امامی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۳۹۲: ۶۳). در این بیان، شایستگی خصوصی است مربوط به فرد، نه اینکه وصف رفتار ما با او باشد. شایستگی صرفاً مفهومی منتزع از یک رشته خصوصیات در فرد است. که اقتضای طرز برخورد خاصی را از طرف ما دارد، یعنی فقط موضوع یک قید ارزشی برای رفتار دیگران با موضوع یک وظیفه برای دیگران است. شایستگی یک حکم است، نه یک حق. اگر در جامعه به تلاش افراد در انجام کارهای مفید و صرف انرژی در این مسیر پاداش مناسب و به اعمال زیان‌آور و ناشایست کیفر لازم داده شود. و خسارات وارد شده به اشخاص - بدون اینکه به خاطر وجود شایستگی منفی در آنان باشد. جبران شود و به طور کلی هر کس چیزی را به دست آورد که سزاوار آن است، عدالت در این جامعه بر پا داشته شده است (خلیفه، ۱۳۹۳: ۱۹).

شایسته‌سالاری به معنای انتخاب و ترغیب افراد ماهر و با توانمندی‌های لازم در حیطه‌ی شغلی است، بر پایه‌ی معیارهایی چون تجربه، دانش و رفتار. این اصل از نظریه شایستگی برآمده و نتایج بی‌شماری دارد، از جمله تقویت رقابت‌پذیری، ایجاد فرهنگ احترام به کارشناسان برجسته، ترغیب به نوآوری، اصلاح فرهنگ سازمانی، و تقویت اعتماد به نفس کارکنان. این اصل، اجازه می‌دهد که هر فرد بر اساس توانایی‌هایش شناسایی و پاداش داده شود، که به عدالت اجتماعی کمک می‌کند و روندی رقابتی و عادلانه را در سازمان به وجود می‌آورد.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر بررسی می‌کند که گسترش فساد اداری به عنوان مانع اصلی پیشرفت در جهان امروز به طور گسترده‌ای مطرح شده است. رویکردهای مختلف دولت‌ها، متخصصان، سازمان‌های بین‌المللی و نهادهای داخلی برای مبارزه با این پدیده کارآمد نبوده است. پژوهش به شرع اسلام و نهضت علوی اشاره کرده و نشان داده است که اهتمام به مبارزه با فساد اداری در آیات و روایات و زندگی ائمه معصومین (ع) مشهود است. با توجه به تحولات اجتماعی و عصر ارتباطات، فساد اداری به چالش‌هایی همچون شتابزدگی در قانون‌نویسی، ابهامات و تعارضات در قوانین و مقررات، اطاله دادرسی و نقص ساختارهای اداری و اجرایی منجر شده است. واکنش‌های پیشینی شامل کاهش بروکراسی، ارتقای فرهنگ سازمانی، تقویت رویه‌های تنبیهی، اصلاح ساختارها، و پشتیبانی از افشاگران فساد و شفاف‌سازی بوده اما واکنش‌های بیشتری باید از جنبه‌های متعددی نظیر آموزش، نظارت دولتی و مدنی و حمایت از افراد متخصص در این زمینه داده شود.

پژوهش حاضر بر تأکید بر نقش اقدامات پیشگیرانه و بازدارنده در سیاست جنایی تمرکز دارد، زیرا گسترش نظام کیفری بدون توجه به عواقب ناخواسته می‌تواند منجر به هزینه‌های گزاف، سلب آزادی، و بروز بی‌اعتمادی و بی‌اعتباری شود. مفهوم "فساد اداری" به عنوان عملی که با هدف کسب منافع مستقیم یا غیرمستقیم و با نقض قوانین انجام می‌شود، شامل اقداماتی همچون رشوه، ارتشاء، اختلاس، تبانی، و سوءاستفاده از مقامات است. شناسایی "علل لازم" فساد اداری به شناخت "گلوگاه‌های" این پدیده کمک می‌کند، و برنامه‌های پیشگیری مانند تشدید نظارت و اجرای دقیق قوانین، آموزش تخصصی، و حمایت از افشاگران فساد، می‌تواند در کاهش و جلوگیری از فساد مؤثر باشد. مهمترین نتایجی که از این پژوهش بدست می‌آید، به شرح زیر است

پژوهش حاضر بر اساس فرمان ۸ ماده‌ای مقام معظم رهبری سال ۱۳۸۰، نشان می‌دهد که فساد اداری به عنوان بیماری پیش رونده مشابه غده سرطانی در حال گسترش است. قوانین به روز شده و تدوین شده با تسامح صفر، باید به حداکثر توانایی برای جلوگیری از فساد اجرا شوند، زیرا فساد با اقداماتی مانند تعارض منافع، اختلاس، رشوه، و پولشویی، سیستمی شده و تأثیرات منفی گسترده‌ای را بر جامعه دارد. سیاست جنایی ایران بر پایه مدل‌های تقنینی، مشارکتی، اجرایی و قضایی ارائه می‌شود، با این حال مدل جامع‌وی نیازمند واکنش‌های گسترده‌تر و هماهنگ‌تر از سوی تمامی نهادها و مردم است تا از موفقیت مطلوب برخوردار باشد. در حکم شایسته سالاری، عدم شفافیت در اجرای قواعد باعث ایجاد بستری برای وقوع فساد اداری می‌شود. قانونگذاری نیازمند

قوانین کامل و شفافیت بیشتر است تا انتصابها و ترکیبهای سازمانی بر اساس معیارهای واضح و عمومی صورت گیرد. این اقدامات، سلیقه‌گرایی و نقض شایسته‌سالاری را کاهش داده و واکنش‌های مناسب را در برابر انحرافات ممکن سازد. تقویت نهادهای و نظارت مداوم می‌تواند از دوگانگی برخورد در این زمینه جلوگیری کند و ابهامات قانونی را که باعث اختلاف نظر و نقض قوانین می‌شوند، برطرف سازد. اصلاح قوانین متناقض و اظهار نظر قانون در موضوعات بحرانی نیازمند اقدامات قاطع و سازمان‌یافته است تا از وقوع فساد و تضعیف شایسته‌سالاری جلوگیری شود. افزایش غیرمعارف میزان دارایی مقامات و فیش‌های نجومی، یکی از چالش‌های جدی در برابر شفافیت و مبارزه با فساد اداری است که نیازمند تدابیر جدی و گسترده‌ای است. قوه قضائیه با تأکید بر قوانین مصوب مانند قانون رسیدگی به دارایی مسئولان، باید با بی‌طرفی و بدون اغماض، به اقدامات قضایی و تربیت قضات و ضابطان متخصص پرداخته و حمایت بیشتری از مطلعان، شهود و گزارشگران فساد داشته باشد. تقویت دولت الکترونیک و افزایش نقش نهادهای نظارتی متحول دیجیتال، می‌تواند در کاهش رفتارهای فساد زای اداری مؤثر باشد و از طریق مستندسازی و پایش اطلاعات، جلوی فساد را بگیرد.

وضع قوانین مرتبط با سوت زنی و حمایت از سوت‌زنان، همچنین اجرای قوانین شفافیت و دسترسی آزاد به اطلاعات، می‌تواند پاسخگویی و کارآمدی نظام اداری و مالی را تقویت کرده و برنامه‌ریزی‌های مشارکتی در مبارزه با فساد را تسریع بخشد. افزایش حکمرانی مطلوب، آزادی مطبوعات، حمایت از افشاگران و تقویت نهادهای نظارتی تخصصی، اقداماتی هستند که در ارتقای شفافیت و کاهش فساد اداری اساسی می‌باشند. این تدابیر نرم، باید به همراه همکاری بین نهادهای نظارتی و پاسخگویی مؤثر در برابر آنها، در جهت مقابله با فساد تقویت شوند تا اعتماد عمومی به دولت و نظام افزایش یابد و امکان رشد اقتصادی و اجتماعی مناسب فراهم شود. مبارزه با فساد اداری، همواره با چالش‌هایی چون سیاست‌گذاری‌های غیرمعارف و مصالح سیاسی در ساختارهای اداری واقعیت‌پذیر است. اغماض، پارتی‌بازی، ویژگی‌های غیرقانونی مانند سلطه‌جویی و خویشاوندسالاری، با استفاده از حقوق عمومی و بیت‌المال کشور، تلاش برای تقویت نظام حاکمیت عادلانه و اصلاح چیدمان اداری را محدود می‌کنند. نهضت علوی و ارزش‌های اخلاقی در دستگاه‌های اداری، مبارزه را در برابر فساد تقویت می‌کند، زیرا بر اصلاح ساختارها و فرایندهای متناسب با فلسفه دستگاه اداری تأکید دارد. ساختار نامتناسب دستگاه اداری، با اجزاء غیرمنطقی و نامتناسب، می‌تواند به فساد اداری راه باز کند، زیرا فرایندهای نادرست و نامتناسب نظارت ناکافی را ایجاد می‌کند. استفاده از رانت‌ها و انگیزه‌های شبه‌قانونی نیز جزو علل اصلی فساد محسوب می‌شود، که نه تنها اعتماد عمومی را تهدید می‌کند بلکه توسعه اجتماعی و اقتصادی را نیز مختل می‌سازد.

برای مقابله با این چالش‌ها، لازم است که سیاست‌های جدی و مؤثری برای اصلاح ساختارها و فرایندهای اداری اجرا شود، به طوری که اخلاق و شفافیت در تمامی ابعاد دولت و نهادهای مربوطه تقویت شود. این اقدامات باید به همراه حمایت قوی از افشاگران و تقویت نهادهای نظارتی تخصصی، در مسیری توازن‌دهی بین پاسخگویی به انتظارات عمومی و حفظ حقوق عمومی اقدام نمایند.

منابع

۱. ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۴). رویکرد قانون‌گذار به پیشگیری از جرم در قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد. پژوهشنامه حقوق کیفری، (۱۲).
۲. اردبیلی، محمدعلی؛ مهدوی ثابت، محمدعلی و نجارزاده اهری، حجت. (۱۴۰۱). سیاست جنایی ناظر به ثروت‌های فاقد توجیه کارگزاران-عمومی در حقوق ایران. مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۶، (۱۸۱).
۳. ازغندی، علیرضا. (۱۳۷۶). تاریخ تحولات سیاسی و اجتماعی ایران، جلد اول. تهران: سمت.
۴. ازکیا، مصطفی و غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۴). جامعه‌شناسی توسعه. تهران: روزنامه کیهان.
۵. اسدی نژادجمالی، محمد و زارعی، محمدحسین. (۱۴۰۱). نقش مؤلفه‌های ساختاری بر فساد اقتصادی. مجله تحقیقات حقوقی، دوره ۲۵، (۹۷).
۶. اعظمی، مجید. (۱۳۹۰). مفهوم‌شناسی جرم اقتصادی یا فساد اقتصادی. فصلنامه کارآگاه، دوره دوم، سال چهارم، (۱۶).

۷. افضلی، عبدالرحمن. (۱۳۹۰). فساد اداری و تأثیر آن بر توسعه: علل، پیامدها و راهکارهای برون‌رفت. مجله حقوقی بین‌المللی، نشریه مرکز امور بین‌المللی ریاست جمهوری، دوره ۲۸، (۴۵).
۸. آذرنوش، آذرتاش. (۱۳۹۰). فرهنگ معاصر عربی - فارسی (چاپ سیزدهم). تهران: نی.
۹. آرای، وحید؛ قاسمی، ابوالفضل و معینی فر، یاسر. (۱۳۹۶). توصیه‌های سیاستی موانع تحقق‌پذیری حکمرانی خوب در اداره امور عمومی (مطالعه موردی: فرمانداری و شهرداری شهرستان مینودشت). فصلنامه مطالعات راهبردی سیاست‌گذاری عمومی - ویژه نامه محیط زیست و جامعه، دوره ۷، (۲۵).
۱۰. آشوری، داریوش. (۱۳۷۴). فرهنگ علوم انسانی. تهران: مرکز.
۱۱. باباخانی، عرفان و رستمی، هادی. (۱۴۰۱). رسیدگی افتراقی به جرایم اقتصادی در حقوق ایران و فرانسه. پژوهش تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۱- (۳۱).
۱۲. باقرزاده، احد. (۱۳۹۳). جرایم اقتصادی و پولشویی در پیش‌نویس کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد مالی و سایر اسناد بین‌المللی (چاپ اول). تهران: مجد.
۱۳. بشیری، حسین. (۱۳۸۲). تاریخ اندیشه‌های سیاسی قرن بیستم، جلد دوم (چاپ چهارم). تهران: نی.
۱۴. بنسون، مایکل ال و سیمپسون، سالی اس. (۱۳۹۱). جرایم یقه سفیدی: رویکردی فرصت‌مدار. تهران: میزان.
۱۵. پاک‌نیت، مصطفی. (۱۳۹۶). افتراقی شدن دادرسی کیفری (چاپ اول). تهران: میزان.
۱۶. ترکی، غلامعباس. (۱۴۰۰). واکاوی فساد مالی در ایران (چاپ دوم). تهران: میزان.
۱۷. حدادعادل، غلامعلی. (۱۳۹۳). فرهنگ واژه‌های مصوب فرهنگستان (گروه واژه گزینی)، دفتر یازدهم. تهران: فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
۱۸. خدمتی، ابوطالب؛ آقا پیروز، علی و شفیع، عباس. (۱۳۸۲). مدیریت علوی. قم: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه.
۱۹. خواجهویی، مجتبی. (۱۳۹۵). راهکارهای مبارزه با فساد اداری در حقوق ایران، سومین همایش بسترهای فساد مالی و اداری در نظام حقوقی ایران با رویکرد اصلاح و توسعه نظام حقوقی.
۲۰. دایموند، جرد. (۱۳۹۹). اسلحه، میکرب و فولاد سرنوشت جوامع انسانی، مترجم: مرتضوی، حسن (ویرایش دوم). تهران: بازتاب‌نگار.
۲۱. ربیعی، علی. (۱۳۸۳). زنده باد فساد جامعه‌شناسی سیاسی فساد در دولت‌های جهان سوم. تهران: وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، سازمان چاپ و انتشارات.
۲۲. رسفورد فاستر، مایکل. (۱۳۹۵). خداوندان اندیشه سیاسی، مترجم: شیخ الاسلامی، جواد (چاپ هشتم). تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۳. رفیع پور، فرامرز. (۱۳۸۸). سرطان اجتماعی فساد (چاپ دوم). تهران: سهامی انتشار.
۲۴. رهبر، فرهاد و دیگران. (۱۳۸۱). بازشناسی عارضه فساد مالی. دانشکده اقتصاد دانشگاه تهران: جهاد دانشگاهی.
۲۵. سازمان شفافیت بین‌الملل. (۲۰۰۷). گزارش فساد در سال ۲۰۰۷ تا کنون.
۲۶. سالارزایی، امیر حمزه. (۱۳۸۹). مجموعه مقالات: امت اسلامی؛ از تنوع مذهبی تا فرقه گرایی، نگاهی دیگر به برخی مبادی تصویری و تصدیقی اجتهاد پویا (چاپ اول). تهران: مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی.
۲۷. سرداری، احمد. (۱۳۸۰). رویکردی بر ساختارهای اداری کشورهای در حال توسعه، مجموعه مقالات دومین همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی در کشور. تهران: دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
۲۸. شیخ الاسلامی، سید حسین. (۱۳۸۳). گفتار امیرالمومنین (علی(ع)، جلد دوم. قم: انصاریان.
۲۹. صلاحی، جاوید. (۱۳۹۵). بزهکاری اطفال و نوجوانان. تهران: گوتنبرگ.
۳۰. طباطبایی مومنی، منوچهر. (۱۴۰۰). حقوق اداری (چاپ یازدهم). تهران: سمت.